

De filosoof Hemsterhuis digitaal

Jacob van Sluis j.sluis@ub.rug.nl

Voor de achttiende-eeuwse Nederlandse filosoof Frans Hemsterhuis bestaat een groeiende belangstelling. Over zijn denken zijn in de laatste decennia studies verschenen in het Engels, Duits, Frans, Italiaans, Portugees en in het Nederlands. Daarom is het van belang om zijn oorspronkelijke geschriften digitaal beschikbaar te stellen.

De persoon en zijn stijl

Frans (of François) Hemsterhuis werd geboren op 27 december 1721 te Franeker. Hij was de zoon van Cornelia Maria de Wilde, telg van een Amsterdams regentenfamilie, en Tiberius Hemsterhuis, hoogleraar Grieks aan de Franeker universiteit. De familie Hemsterhuis is een oud Fries geslacht van oorspronkelijk eigen-erfde boeren op de Hem onder Jorwerd.

Gedurende de 17de eeuw voltrok zich een wijziging in de sociale positie doordat de familie zich ontwikkelde tot een geleerdengeslacht. Enkele telgen werden geneesheer; Johannes Hemsterhuis (1657-1706) werd hoogleraar medicijnen te Franeker. Vader Tiberius (1685-1766) – de naam is de latinisering van de al generaties in de familie gevoerde voornaam Tyebbe – koos echter voor de Griekse letteren en werd de grote inspirator van de herontdekking van de Griekse oudheid tijdens de 18de eeuw in de Nederlanden (daarvoor ging de belangstelling voor oude geschiedenis veel meer uit naar het heilige Hebreeuws en het nog altijd gesproken Latijn).

De jonge Frans werd door zijn vader diepgaand ingewijd in de Griekse oudheid. Maar zijn belangstelling ging uit naar de filo-

sofie, al werd dat niet zijn beroep. Deze aristocraat werd een hoge ambtenaar bij de Raad van State in Den Haag, die daarnaast anoniem een aantal finzinnig verzorgde filosofische geschriften uitgaf.

Hij schreef in het Frans, de taal van de toenmalige 'philosophes' en aristocratie, maar de sfeer was duidelijk Grieks. Socrates was zijn grote voorbeeld, zoals deze al onderwijzend zijn onbevangen publiek tot de juiste inzichten weet te brengen. Uiteindelijk koos deze 'Bataafse Socrates', zoals hij werd genoemd, voor dialogen geheel in de stijl van Plato.

Deze geschriften vonden een enorme weerklank in de vroege Duitse Romantiek: Goethe, Herder, Jacobi, Hamann, Hölderlin, Novalis, Schleiermacher; zelfs Kant en Hegel kenden zijn werk. Hemsterhuis is ongehuwd overleden op 7 juli 1790 te Den Haag.

Zijn werk

Hemsterhuis liet zich in zijn denken, naar eigen zeggen, inspireren door Newton en door Plato. De eerste stimuleerde zijn natuurwetenschappelijke belangstelling, met name voor de optica. Het gevolg is dat Hemsterhuis inzake de kentheorie een empirist is: alle kennis begint bij de zintuigen. Maar diezelfde zintuigen bieden slechts een beperkte kennis.

En zo komt hij tot de formulering van een verderreikend en platoons getint verlangen naar eenheid met de kosmos en de oneindigheid. Wat Hemsterhuis uiteindelijk doet is het in kaart brengen van de mens en zijn betrekkingen, zoals de titel van zijn belangrijkste geschrift weergeeft: *Lettre sur l'homme et ses rapports*, uit 1772.

Het gaat dus bij Hemsterhuis om een wereldbeeld en een visie op de mens met een stevig rationeel-empirisch fundament in het toenmalige natuurwetenschappelijke denken met daar bovenuit een verlangen dat verder reikt: naar het oneindige, naar het hogere en onbereikbare. Rede en sentiment komen bij hem harmonieus samen. Aldus staat Hemsterhuis op de drempel van Verlichting en Romantiek.

Omdat Hemsterhuis niet verbonden was aan een universiteit en een tamelijk onopvallend bestaan als ambtenaar leidde, had hij weinig directe invloed in de Nederlanden. Zijn geschriften publiceerde hij zelf, in een zoals gezegd fijnzinnige vormgeving, die hij dan persoonlijk aan vrienden ten geschenke gaf. Het gevolg is dat hij via zijn geschriften een beperkte, weliswaar zeer gerichte invloed kon uitoefenen. Pas na zijn dood verschenen enkele uitgaven van het verzameld werk voor een breder publiek.

De meest geraadpleegde editie van de verzamelde *Oeuvres philosophiques* is van de hand van L.S.P. Meyboom, verschenen in drie delen in de jaren 1846-1850. Tot voor enkele jaren was dit de

laatste uitgave, nog in 1972 fotomechanisch herdrukt...

Een moderne kritische editie van zijn geschriften – toch het ideaal om mee te werken – is nooit verschenen. In 2001 verscheen eindelijk een nieuwe editie, bezorgd door M.J. Petry, voorzien van een Nederlandse vertaling, echter in gemoderniseerd Frans. Gelijktijdig verscheen een Italiaanse vertaling, als weerspiegeling van de recente belangstelling voor Hemsterhuis in Italië.

De teksten

Het voorbereiden van een tekst om deze via internet algemeen beschikbaar te stellen kent zo zijn eigen problemen. In dit geval gaat het om teksten van meer dan 200 jaar oud, die bijgevolg vrij zijn van auteursrechten. Uitgangspunt vormden de teksten zoals Hemsterhuis die zelf bij zijn leven gepubliceerd heeft, dus in de door hem zelf bezorgde editie.

Op de recente tekstuutgave van Petry berust weer copyright, zodat de teksten in deze vorm niet vrij via internet beschikbaar kunnen worden gesteld. De Petry-editie zal in de komende jaren de meest geraadpleegde worden, maar voor deze uitgave samen met vertaling zullen de gebruikers toch naar het gedrukte boek moeten uitwijken.

Kortom, de teksten worden digitaal gepresenteerd naar hun oorspronkelijke vorm, los van latere ontwikkelingen. De teksten in hun oorspronkelijke vorm en spelling, ooit verschenen in zeldzaam geworden boekjes, worden zo gemakkelijk raadpleegbaar.

Een ander probleem is dat Hemsterhuis zijn teksten presenteerde zonder enige indeling in hoofdstukken, paragrafen, tussenkopjes e.d. Dit betekent dat de gebruiker grote lappen tekst krijgt voorgeschoteld, zonder enige indeling en waarin men als gebruiker dus fors moet 'scrollen'. Werkend vanachter het beeldscherm is een dergelijke presentatie zeer gebruikersonvriendelijk. De serieuze lezer zal wel snel de gehele tekst op de eigen computer opslaan en uitprinten.

Het enige wat ik als bezorger van de tekst kon doen ter ondersteuning is het aangeven, via ingevoerde extra aanduidingen, van de paginanummers van de oorspronkelijke eerste uitgave en die van de Meyboom-editie.

Zelf ben ik gekomen tot de digitale presentatie van deze Hemsterhuis-teksten vanuit de wens om in de komende jaren te werken aan een moderne, kritische editie. Een langdurig project, waarbij het aantrekkelijk is om een voorlopige versie al digitaal beschikbaar te stellen. Bij het vervaardigen van een kritische editie moet uiteraard het uitgangspunt zijn de oorspronkelijke tekst zoals die door de auteur gepubliceerd is.

De nu geboden kale tekst, zonder enige extra opmaak en los van de latere Petry-uitgave, is een digitaal tussenproduct op weg naar een wetenschappelijke uitgave. Immers, het medium internet leent zich uitstekend voor een voorlopige beschikbaarstelling van 'work in progress'!

Link

www.rug.nl/UB/Bestanden/digDocumentdesk/dienstenProjecten/hemsterhuis/